

הרומן שלי עם גוש-אמונים

לפני שמונה שנים יצא לאור הרומן הראשון של חיים באר, 'נוצות', והתקבל בהתלהבות. בדצמבר ייצא הרומן השני שלו, 'עת הזמיר', על השוליים של גוש-אמונים. באר מספר כאן מה קורה לסופר אחרי רומן מצליח: "ואז שמעתי מאחורי הגב את הקולות האלה, המאוד לא-נעימים, הוא סופר של ספר אחד. בסדר, כתב ספר יפה, אבל..."

אבי כצמן

ההכנה ובליקוט פרטים. עוד שנתיים ארכה הכתיבה עצמה. "האמת היא שהספר הזה, שאני עובד עליו, חלמתי אותו המון זמן. חלמתי אותו כבר יותר מעשרים שנה. אני כבר קורא לו 'הספר', ולא שאני לא אוהב את הקודמים – יכול להיות שבחשבון הגדול יתברר שאולי נוצות הוא הספר היותר נכון שלי. והמיליה שבתוכו הוא מתרחש ובתוכו אני מנסה לברר כל-מיני דברים, שייך לזמן השירות-הצבאי שלי. והדבר המשונה ביותר הוא שהספר הזה החל להיכתב בפועל באותו שבוע שכתתי התגי ייסה לצבא, והוא יראה אור באותו חודש שהיא משתחררת. זאת אומרת, הספר נכתב אחד על אחד, אבל במרחק של עשרים וכמה שנים. וכשאני חייתי וראיתי את הדברים שהם שדה המערכה של הספר, כבר אז ידעתי בחוש שזה יהיה בסיס לספר, שזה לא יוכל לעבור בלי שזה יונצח איכשהו. ועוד לפני נוצות כבר התחלתי בנסיונות. והייתי צריך להיטהר מאיזה רצון עז לרבוץ על הקרקע, להשתחרר מהבצה, מהצמיח דות לדברים עצמם.

"זה לא ספר שבא לתעד את חיי בצבא. לא מה שקרה לי באופן אישי. אבל שם, המחזות ההם, הם הספר של מה שאנחנו מכנים 'הפשע': צמיחת גוש-אמונים. אני לא מספר על המקום המרכזי, אני לא הולך על לב ההוריקן, אני

הספרים, כששרידי המיתווים לעת-הזמיר, כרכי העיתונים הישנים, לוחות ותמונות עדיין מרחיפים בחללו והדיו עדיין טרי. חפיסת סיגריות גולואז מדולדלת מונחת בקצה השולחן.

"אחת הדמויות הכי משניות בעת-הזמיר, אומר חיים באר כשהוא יונק את מקטרתו הכבויה, "הוא מין חצי-אמן צרפתי, שבא לצייר על קיר. הוא מופיע לשניה, נכנס ויוצא ומדביק צילום על קיר, שזו אומנות מיוחדת: מרטיבים את נייר הצילום ואחר-כך מורחים בדבק וכל הזמן דואגים שהלחות תישמר, כדי שזה לא יתבקע וייפגם – לא אלאה אותך. והוא עושה את זה שם. לא שהקורא צריך לדעת את כל הטכניקה, חלילה, אבל אני צריך לדעת. וכמוכן, תוך כדי עבודה הוא מעשן גולואז, ובאותו רגע שאני כתבתי את הסצינה הזאת, שבסך-הכל תופסת פחות מעמוד בספר, אני הייתי צריך את הריח של הגולואז סביבי, אז לפי כמות הסיגריות אתה מביין שלקח לי הרבה. הייתי צריך גם לדעת מהי הקסדה הזאת, המצויירת על החפיסה, של מי היא. שום דבר לא עובר: הרי זו קסדה גאלית של לוחם גאלי. לפעמים אני משקיע הרבה על איזה פרט שהקורא לא צריך לתת עליו את הדעת, משהו שנראה לגמרי טבעי."

שלוש שנים השקיע חיים באר בעבודת

כ רוב מפעלותיהם של בני-האדם מקופלת אף ראשיתו של סיפור זה בחלום – כך נפתח 'נוצות' של חיים באר, וזוהי, אני מתרשם, גם תמצית ספרו החדש, 'עת הזמיר'. באיזשהו מקום אני עושה עוול לבאר, כשאני בא לסכם במשפט אחד חמש שנות עבודה וטירחה ותסכול ובדידות, שתוצי אותה מתפרסות עלי-פני למעלה מ-500 עמודים; אלא שהמשפט הוא של באר, וגם החלום היה שלו, עד שהתעורר לתוך הכאב. הספר בא למחוק את החרפה ולעדן את הכאב ולהנציח את הטראגדיה ואת השבר בכריכה קשה, עד סוף הזיכרון.

נפגשנו בערב יום-הכיפורים בחדר-עבודתו ברמת-גן, לחשבון-נפש, לחשבון-ספר ולמריטת נוצות. באר, 42, עם חן של ילד, מקרין חמימות. הוא סקרני וחשוף ומדבר בטיוטות – אומר, מוחק, מתקן ומשפר. שיחתו קולחת בהתגמגמיות שמחפשת את המילים הנכונות לתלות בהן את סיפוריו והרהוריו, את הצליל המדוייק ואת הצבע המתאים. פרפקציוניסט. שמונה שנים של שתיקה ספרותית עשויות להישבר לפי המתוכנן בדצמבר, כשעת-הזמיר יראה אור ב'עם עובד'. ועכשיו, כשיצירתו כבר מונחת לפניו, זה הזמן להציץ לתוך חדר-העבודה עמוס

החלטתי לבחור דווקא את השוליים, את הפריפריה, כי שם הדברים מקבלים את המימד המעוות שלהם, את הצליעה שלהם, את הגייחוך שלהם. גם קל לפרוץ לשם.

לעבוד שני אדונים

אני ניסיתי לאתר את התפר, לפחות הנפשי, בין הכת האידיאולוגית גית הזאת, אנשי גוש-אמונים, תלמידי צבי יהודה קוק, לבין מה שנקרא המוני בית ישראל, התוקעים בשופרות והמתפללים ובעלי-החלומות, שאני הייתי חלק מהם, שאני עוד בפועל ממשיך לקרטע בשורליהם עד היום. זוהי היהדות הדתית-לאומית, המסורתית, המאוד אמורפית, הלא ברורה, לא לעצמה ולא לאחרים. והיא גם לא כל-כך מעניינת.

"אני ניסיתי לראות איפה זה התחבר, וזאת השאלה הגדולה שמעלה גרשם שלום בהתחלה של 'שכתי צבי', שהעניין הוא לא אם הוא משוגע או לא משוגע, השאלה היא איך ציבור כל-כך גדול נסחף אחריו. ניסיתי לבחון את ההיסחפות המאוד-עוברית בתקופת הנביטה. זו הנקודה שמוכרת לי. ומלכתחילה זה היה כאילו המרכז, ולאט-לאט זה זו הצידה – לא בתהליך הכתיבה, בתהליך ההבשלה. ובעצם זה הפך למיליה, לסביבה, וכמובן שזה נותן את כל החן ואת כל הכעס, אבל הבחינה היותר גדולה זו השאלה שמציג ישו בהתחלת הבשורה על-פי מתי, 'לא יוכל איש לעבוד שני אדונים', בעיית הנאמנות; איפה אתה עומד בתמונה – האם אתה נסחף לפה, נסחף לשם, האם אתה קובע מה אתה. השאלה שאני שואל היא שאלת המחויבות. הדמות המרכזית צריכה להכריע, וכיוון שאינה מכריעה זוהי דמות טראגית. וזו הטראגדיה של חלק גדול מהאינטליגנציה הדתית-לאומית, שפוסחת על שתי הסעיפים, ומשלמת מחיר משני הכיוונים.

"אני קצת מלקה את עצמי בעניין: אני הייתי 'כי יעבוד אדם שני אדונים'. החינוך שקיבלתי בבית היה מאוד הומאניסטי. ואני מספר את זה דרך אחת הדמויות: זה היה ליל שביעי של פסח ובביתו של הרב חרל"פ, שהוא אחד מאבות-הנויקין של גוש-אמונים, בבית-זבול שבשער-ייחוסה, ערכו את שירת-הים. שופכים מים באמצע הישיבה ורוקרים ושרים 'המעז ביר בניו', אני הלכתי אז עם אבי לשם, הייתי ילד רך בשנים ומאוד ביקשתי ללכת לשם, כל החברים הלכו. משכונת גאולה שבה גרנו זה היה כמו לחצות את הסמבטיון, והגענו וראינו את השימחה ואת הדוחק ואת הזיעה ואת המהומה ואת הבלגאן ואת הצעקות, ואני כנראה די נסחפתי, ובדרך חזרה היה קר. מאוד הזעתי, הגב היה רטוב, ואת התחושה הזאת אני חש עד היום בגבי – כשאני נוגע לי בגב ומצמיד עם היד את החולצה הרטובה, ואני חש גם איזה סוג של חמימות וגם חסות וגם קרירות. ואז הוא אומר לי, תשמע, בנפול אויבך אל תשמח – מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? וזה היה הבסיס. לא הרבה דיבורים.

"אצלנו בבית ההורים רבו, אבל לא היו שיחות-נפש. וההומאניזם עבר, חדר והופנם. והיתה לי תקופה מאוד מסריחה בחיי. מגעילה. היתה לי תקופה מאוד מכווערת, בששת-הימים. קודם. אני הייתי אלדריסט, איש של הדוקטור אלדרד, גם שלחתי לו פעם מכתב-הערצה, היחיד ששלחתי בחיי – על 'הגיונות מקרא'. הספר פשוט הטריף אותי. ואחרי-כך הייתי ממקימי ארץ-ישראל השלמה – קשה להגיד ממקימי, הייתי איש מאוד לא חשוב אז, הייתי נער, אבל המהפכה צריכה את הנערים האלה. אני הייתי צריך להיות עורך העיתון, סגן עורך העיתון, אני יודע מה, המגיה של העיתון, לא חשוב. היה להם עיתון, 'ארץ-ישראל'. צבי שילוח ויעקב אליאב ואהרון אמיר.

"ויום אחד זה נשבר, ולא על אידיאולוגיה. זה היה כמה שבועות אחרי מלחמת ששת-הימים. אחד האנשים האלה, שמאוד הערכת אתו, סופר ואיש הגון ומתרגם, חזר מטיול בעזה, והוא תיאר איך ששם ציחצח את הנעליים אצל נער ערבי. אני לא אוהב שמשרתים אותי. בסדר, חשבת, נער ערבי שמצחצח נעליים, הרי לשם זה הוא יושב שם, הוא צריך לחיות ממשוהו. שאלתי כמה הנער ביקש, אז הוא אמר, הוא ביקש כמה שהוא ביקש, אבל אמרתי לו, אני אדוני הארץ, אני אשלם לך כמה שאני רוצה. אתה רוצה עשרה גרוש – אני יכול לתת לך גם שתי לירות, אבל אני אחליט, לא אתה תגיד לי.

"מבחינתי, ממש באותו רגע, היה שבר. שבר סמוי מאוד. לא טוב לבית-משפט. לא טוב לשום דבר. אבל לי, למי שגדל עם אבא שאמר מעשי ידי וכו', על מצרים שטבעו לפני כמה אלפי שנים, זה היה כמו משהו שפוגע עמוק. וזה הלך והתרחב והתרחב והתרחב. ב-1970 כבר לא

"אני הייתי אלדריסט, איש של ד"ר אלדרד, וגם שלחתי לו פעם מכתב הערצה"

"אחד האנשים האלה, שמאוד הערכת אתו, סופר ואיש הגון ומתרגם, חזר מטיול בעזה ותיאר איך ציחצח שם את הנעליים אצל נער ערבי. שאלתי, כמה הוא ביקש. הוא ביקש כמה שביקש, אמר האיש, אבל אני עניתי לו, אני אדוני הארץ, אשלם לך כמה שאני רוצה... באותו רגע היה השבר ביני לבין ארץ-ישראל השלמה"

"חנה זמר היתה מטלפנת אלי מפעם לפעם, בוא ניפגש. עבדתי בעם-עובד, הייתי נמוך מני-עשב, ערכת ספריילדים. וגם היתה חתונה שהיינו מוזמנים אליה..."

נסעתי להפגנה נגד גונאר יארינג, וזה היה הרגע. הסדק שהתחיל אז, בנסיעה של אותו פרוזאיקון-משורר-מתרגם לעזה, הגיע לשבר גלוי, לקרע, לשסע.

"הגמרא אומרת, שלושה דברים באים בהיסחיהדעת: מציאה, משיח ועקרב. אז שלושה דברים באו בהיסחיהדעת, המשיח, המציאה הזאת שהיתה מציאה אדירה – פתאום מצאנו את ארץ-ישראל מחדש, ולא ידענו שמצאנו גם עקרב.

השורה התחונה זה כסף

א"ני לא מתכחש לתחושות של אז, הן היו טהורות מאוד. בתור ילד, נורא רציתי לראות את העיר העתיקה, ללכת למקומות שסיפרו לי עליהם, להיות בשכם, להסתובב בחברון. הדור שלי חי על האגדה הזאת והתבגר בתוך החסר הזה. וזה כמו אנשים ששיחררו אותם ממחנות-ריכוז והם התנפלו על האוכל ומתו. אני הייתי מאוד רעב לארץ-ישראל. היה רעב עצום. היה געגוע נורא. אבל זה לא רלוונטי. אני אצטרך לאכול את החסה שלי אם אני חפץ חיים. אם היום אני בדיאטה – נניח שלחץ-הדם שלי גבוה – אני יודע שאסור לי לשתות קפה. ואני אוהב קפה. אז אני מסתפק בקפה האג ומסתפק בעלי חסה. השטחים וירושלים – זה טוב. תאמין לי, זה נורא טוב. אבל זה לא בשבילנו. אני חושב שהמשל הזה פותר לי את הדילמה, עוזר לי להבין מה קרה לי פעם.

"אני כבר הרבה זמן חולם על הספר, ויום אחד הבנתי, כשוך חמת 'נוצות', שהספר צריך לעסוק בסוגיה אחרת לגמרי. הבעיה הפרטית שלי זו הרגל-הקרושה שלי, ואני איכשהו אגיע אליה, אבל עיניינה אותי הנאמנות הכפולה ועיניין אותי מה שהויזינגה מדבר עליו: מה קורה לתרבות עתיקה אחרי שהיא מתעלה, לאחר מהלך של מאות שנים, ומגיעה לידי זכות המחשבה וההיגיון, כשעולה בה היסוד המאגי והדמיוני. ואז מופיעה ברבריוזאציה. מה קורה לתרבות היהודית לאחר שהזדככה והגיעה לחסידות והגיעה לתנועת-המוסר והגיעה לחסד – מה קורה לה כשהיא נחשפת למדינה. כשהחזון העתיק הזה של הסיף והספר שיוורדים כרוכים מהשמיים, מה קורה להם כשהם באמת יורדים מהשמיים, כשהספר נחתך עם הסיף. אני רציתי לספר את הסיפור הזה: מה קרה לתרבות היהודית העתיקה, איך היא עומדת מול המדינה, איך עומדים כל מיני יהודים. אתה רואה, הם כולם פה, עומדים אצלי על הקיר, קנייבסקי והרב קוק, ויש לך פה עוד מזוקן אחד, שהוא מליגה אחרת. וכשאתה לוקח אותו, את חומייני, זה רק הגרגיר.

"הנה יש לך פה, איך אומרים, שיוויתני את אחוריו של גורן לנגדי תמיד. אתה רואה אותו פה רץ עם הספריתורה ועם השופר בכיבוש ירושלים. וגם הברכה שלו לחיילים ביום שחרור הכותל. זה פה, מונח נגד עיני על רקע שחור. כך זה ארבע שנים. ואני הייתי צריך עבודת הכנה עצומה, פשוט להגיע למקומות, להגיע לספרים, להגיע לעיתונים. זמן. הסופר זקוק להמון פנאי, והשורה התחונה זה כסף. המון כסף. כדי לכתוב משהו אתה צריך הורים עשירים, חותן עשיר, לא יודע מה, מלגות. "זה היה לא קל לחיות – אחד כמוני, שהיה סופר, משורר נורא חשוב בשעתו, שהעורכים הספרותיים כתבו עליו רשימות, והוא הולך ושוקע ביוון השיכחה. ופתאום הוא מגיח כמו איזה ג'וקר ונותן את נוצות. כולם חיכו מה יהיה אחרי נוצות, ואז שמעתי מאחורי הגב פה ושם את הקולות האלה, המאוד לא-נעימים, שאני סופר של ספר אחד.

"היו לנו חברים שהפסיקו כבר להזמין אותנו. אני ידעתי את ירידת ערכי בבורסה החברתית, כי בבתים מסויימים, בדרך-כלל בוולות עם גינות, שאוכלים בהן פירות בחורף, כבר לא הוזמנו יותר. אני הייתי די תמים, כי לא ראיתי ולא רציתי לראות את עצמי כגימיק, אבל מתברר שהייתי גימיק והגימיק נגמר.

"וזה היה לא רע, רווקא הירידה. רק כמו יעקב פרנק, רק מעומק הג'ורה הזאת אתה יכול בעצם לעשות משהו. אבל מאיפה יש לי כסף? עשיר שירד מנכסיו זה הדבר הכי מגעיל. תמיד. והייתי צריך שמישהו יפרנס אותי. והאירוניה של ההיסטוריה – זה הרי נורא מצחיק. חנה זמר היתה מטלפנת אלי מפעם לפעם, בוא ניפגש. עברתי בעם-עובד, הייתי נמוך מני עשב, ערכתני ספרי ילדים. זהו. גמרנו. היתה לי שנה של חסד, אולי שנתיים. ואז היתה חתונה שהיינו מוזמנים אליה, שים לב – זה בעצם כל העסק. אבי הכלה הוא אבנר שלי, שהיה קצין חינוך ראשי, והוא השיא את בתו ליוסי צרויה, איש המחותרת, שאז עוד לא היה איש המחותרת. ושם אני פוגש את חנה זמר, והיא אומרת, תשמע, אם אנחנו קובעים פגישה אתה בא מחר בבוקר? ושכחתי.

"ידעתי, "אומר חיים באר, "את ירידת ערכי בבורסה החברתית... לוילות לא הזמינו אותנו יותר. מתברר שהייתי גימיק, והגימיק נגמר"

ישבתי בארכיון, ופה אני מוכרח לומר שהאנשים שהכי עזרו לי בכדידות הזאת לאורך הדרך היו הספרנים. הם לא שואלים אותך שאלות, ואתה שואל אותם כל-מיני דברים שהם פסיכיים לגמרי.

הקברן זה אני

ה" תחלתי לעבור על העיתונות של התקופה, והיה לי חשוב שמשהו ייצא החוצה מהאווירה של אותם ימים. ולהפתעתי ולשימחתי, וזה כמו אות משמיים, דווקא באותו שבוע התחיל משפטו של יצחק רפאל: ענייני תל-גיבורים ושוחד, שבוע ימים כזה, וכשמגיעה העדות המפורסמת שפיגל לא מעיד וחוזר לכלא רמלה, ולגיבור שלי ולמיליה שלו פתאום יש עניין לענות בו. אני בדקתי שבועות קודם ושבועות אחר-כך – ואין עניין. מהבחינה של ריח הטחב המגעיל של אתחלת-אידגאולה, והרי הם ראו את עצמם כאתחלת-אידגאולה כזאת, המזרחי והפועל-המזרחי. והרי רק על הרקע הזה אפשר להבין את הפריחה של גושי-אמונים: אנחנו נקיים, אנחנו טהורים, אנחנו לא מושחתים כמוכם. והשיא של שקיעת המפד"ל זה משפט רפאל. בארמית יש ביטוי – כמן ימא לטיגנא, כמו שהדייג מביא את הדג מהים לטיגון – צ'יק-צ'ק. בעיני זאת היתה מתנה, כאילו מצאתי באמת את הזמן הנכון, המדוייק.

"הנס השני קורה בדיוק שנה לאחר-מכן: אני לא יודע אם זה היה שנה אחרי הכתיבה הזאת, אבל בדיוק שנה אחרי היום ההוא. מלאה שנה להיותו בבסיס הזה. ושוב – זהו יום מאוד מדוייק. ואני כבר תיכננתי במסגרת תוכנית-העבודה הכוללת של הספר – עם כל הפתקים והניירות, והיו לי טבלאות ענקיות – שבאותו ערב הוא משוטט ברחוב וחושב על עצמו, על מקומו, על גורלו, מין חשבון-נפש, אומרים לו הנה כבר שנה ואתה --- אז הוא בבסיס והוא עוזב שם את המשרד ונכנס לחדר שלו ושוכב ושומע רדיו. ומה פתוח לחיילים – גלייצה"ל. הוא שומע רדיו ונרדם. בתשע. הרדיו מנגן ומקשקש, וגבירץ צריך להתעורר בתשע ורבע. זו התוכנית שלי. בתשע ורבע הוא צריך לשמוע איזו יצירה מוסיקאלית. היה לי בראש משהו – מחוליהמוות של סן-סנס. אני שמעתי את זה ורציתי את זה והיה לי מה להגיד על זה ואמרתי, חיים, רגע, בסדר – יש לך מה להגיד וזה מתאים וזה אולי מתאים מדי. עוזב, בוא נעשה תרגיל, אני כבר מדבר עם עצמי, ואני אומר בסדר, אלך לבדוק. מרים טלפון לשייקה, מנהל הארכיון של 'דבר', ואומר לו, שייקה תוציא את כרך '66 תאריך זה וזה, תראה את לוח המישדרים של הרדיו. תיקה את הדבר הזה, אמרתי לו, תפתח את לוח-השידורים ותגיד לי מה שידרו בתשע ורבע – זה היה יום רביעי – בגלייצה"ל. אומר לי, 'פסאלמוס הונגאריקוס', ושם היה כתוב בטעות לא קודאי, בארטוק. אמרתי, רגע, פסאלמוס-הונגאריקוס זה כבר טוב, זה כבר תהילים. בוא נראה. ואני מרים טלפון ומכרר, ומתברר שזה תהילים נ"ה, וזה סוג של קינה כזאת אחרי מלחמת-העולם הראשונה, והיצירה הזו מתארת את האוייב שבא וכובש, וזה ממש היה מבחינתי יותר נכון, יותר מדוייק, זה היה הדבר. כמה שהייתי מנסה למצוא דבר כזה – לא הייתי מוצא. וזו גם לא מוסיקה מלודית, זה מטרטר בראש ואני כבר לא רוצה לשמוע את זה, נורא: יש לי קסטה של זה. וכמובן – כאן הלכתי מייד והשגתי את התקליט, והייתי ברדיו – באותו יום, עם מונויות. אין אפס. זה – שמס-הכנסה ישלם. זה הוצאות של סופר. מסע במונית לרדיו. אחד העובדים שם ברדיו מצא לי את התקליט, וזה שירת אותי ושירת את הספר הרבה יותר מדוייק, הרבה יותר נכון, הרבה יותר מלא ממחוליהמוות. כל מה שעובר במחשבי כותיו של הכתור – פרק התהילים הזה מבטא אותו. חוויה מרגשת."

קברנים הם תו-היכר שלך, אמרתי. היה ריקלין הקברן בנוצות, ובעת-הזמיר יש קברן צעיר וקברן זקן. מה בין סופר לקברן.

"דמות הקברן זה בעצם אני, איך אני מפצל את עצמי," אומר חיים באר. "בעת-הזמיר הצעיר שואל את הזקן, למה אתה באמת קברן, מה העסק שלך. והוא נותן לו כל-מיני תשובות, והצעיר לא מקבל. ואז הוא אומר לו, תראה, כמו שילדים אוהבים לשבת על הברכיים באוטובוס, על הספסל האחרון, ולהסתכל על הנוף שבא מקדימה, תמיד יש איזה ילד אחד שיושב על הברכיים על הספסל האחורי וצופה אחורנית, ורואה את החיים לא איך הם מתקרבים אליך, אלא איך הם הולכים ומתרחקים ממך. וזאת העמדה שלי. גם אני וגם הוא מסתכלים על החיים. וככל שאתה נוסע יותר אתה בעצם מתרחק יותר, ובמקום לקוות שאתה תפתור את כל החידות, אתה בעצם יודע שככל שאתה נוסע כך החידות הולכות וגדלות, ונעשות פחות ניתנות לפתרון." ■

"בסופו של דבר כאתי במועד אחר. גם רציתי לשנות משהו בחיי. ויותר מזה – פנו אלי. ועצם הדבר שמישהו עוד זכר אותי היה מחמאה מאוד גדולה בשבילי, מאוד מרגש, מאוד אינפנטילי אבל נכון. והכוונה שלי היתה ש'דבר' יממן את עבודת-ההכנה של הספר ויקבל את התמורה שלו. זאת היתה עבודת-ההכנה שלי.

"העיתונות עשתה לי מאוד טוב. זו היתה אחת התקופות הכי יפות בחיי. כאן למדתי איך להינצל מעריכת-יתר, שזה אחד הנזקים הגדולים שאדם יכול לעשות לעצמו. עיתון יוצא כל יום, כל שבוע, והוא מדפיס הכל, הוא חייב להדפיס. השאלה היא אם אתה, בזמן הנתון שלך, עושה את המקסימום. ואז אתה לומד איך אתה מגייס – וזה התרגום הכי חשוב של מה שעשה לי העיתון – איך אתה אוסף את הכוחות, רותם אותם למרות העצלות והנרפות והבטלנות, והרצון של הבדיקה הנוספת, והרצון של השכלול, איך אתה בא ואומר: כאן רודוס – כאן קפוז.

בסיס של רתיים

מ" אוד אהבתי את העבודה הזאת. וכשהגעתי למסקנה שכבר מיציתי את עבודת ההכנה, חזרתי והלכתי למקום הטבעי שלי, שזה שולחן-הכתיבה. לבורחס יש סיפור, 'הקונגרס', שבו הוא אומר: 'זכור רים לי דברי חברי שאומר כי העיתונאי כותב למען השיכחה, ואילו שאיפתו שלו היא לכתוב למען הזיכרון והזמן.' זה בדיוק מה שזה. אני לא מזלזל במה שעיתונאים כותבים. ההבדל הוא לא באיכות הכתיבה. והעניין הוא רק שהגיע הרגע, בשלה השעה, שאני החלטתי שאני כותב למען הזיכרון. כעיתונאים, הדבר הכי נורא זה שכמעט אי-אפשר להגיע לרשימות שלנו. אין. הארכיון השמיד את העיתונים, אין מפתח, לא יוד-עים איפה מה. וספר זה משהו אחר. והיה הרגע שהגעתי למסקנה שאני הולך לכתוב למען הזיכרון והזמן.

"ובעניין הזמן אני רוצה להגיד עוד משהו, ואל יחשב לי הדבר לחטא. אני קראתי לספר שלי 'עת הזמיר'. למה? זה 'סוד השם ליראיו'. זה צפון לקוראים. לקראת סופו של הספר יתחיל להתברר להם, ואני לא מתכוון ליטול מקוראי את חרות הגילוי. אבל דבר אחד אני רוצה להגיד בעניין השם, בעניין 'עת' הזמיר: הספר הוא ספר על זמן, הוא ניסיון להבין זמן, לספר זמן. הוא מספר על אנשים שכלואים בתוך זמן, שמנסים לעשות משהו עם הזמן. יש כאלה שנסחפים עליו, יש כאלה שמנווטים אותו. "איך מבינים את הזמן הזה? איזה סוג של זמן זה? זמן קדוש, זמן מיתני, זמן גאולה? ומה קורה בתוך הזמן הזה? שני ספרים פינטזתי לי, כאילו הייתי מצטרף אליהם. 'תמול שלשום' של עגנון – בשם אתה כבר רואה את הזמן, זה ספר על זמן. היריעה האפית הרחבה, הפריסה הזאת. כבר מההתחלה עגנון אומר לך שיצחק קומר הוא חלק מזה: 'כשאר אחינו אנשי גאולתנו בני העליה השניה הניח יצחק קומר את ארצו ואת מולדתו ואת עירו ועלה לארץ-ישראל לבנות אותה מחורבנה ולהיבנות ממנה.' ואנחנו בדיוק ההיפך, הספר שלי זה ההיפך. ובאמצע יש עוד ספר, מהחשובים שנכתבו בעברית בדורות האחרונים, 'ימי צקלג'. שוב – 'ימי'. והפנטסיה שלי היא שיום אחד יגידו שמי שרוצה להבין את העשייה של יהודים בארץ-ישראל, את הזמן הזה, יכול לקרוא את תמול-שלשום של עגנון ואת ימי-צקלג של יזהר ואת עת-הזמיר של באר. כאילו כתבתי את החלק השלישי בטרילוגיה הזו. זה הפרס-נובל שלי.

"אספר לך משהו מתהליך העבודה. אני בא לעבוד בחדר הזה, רק לעבוד. לעבוד נטו – אפילו לא לפנטז על זיונים. והחיים רוחשים בחוץ, בגן, ואני עולה לפה, כמו מין פרוסט שהיה עובר בחדרו המבודד מהקור לות שבחוץ, ואני רוצה לספר על זמן אחר, וצריך לקחת זמן לנשימה האפית הזו, והבדידות היא איזמה. אין מי שיעזור לך. אתה לא יכול לקחת עוזרי-מחקר, לא בכסף ולא באהבה. רק אתה, וזה נורא קשה. ואני תקוע כאן ומחפש את אלוהים. אלוהים, תגיד לי אם אני בדרך הנכונה – זה עוד נשאר לי – תן לי אות. אני רוצה לדעת שאני צודק, ואני אספר לך על שני אותות כאלה שמאוד-מאוד ריגשו אותי. כל האותות מאוד ריגשו אותי.

"הספר מתחיל בכניסה ליחידה, מין בסיס כזה שרובו דתיים, בטלנים, ושני קברנים יש שם, והבחור נכנס ליחידה, ולצורך העניין חשוב היה לי שזה יהיה בתאריך מסויים. עושים הכנות לראשיהשנה ויש שם המון קולות של שופרות, והעיגון הזה בנקודה הזו היה לי נורא-נורא-נורא חשוב. עכשיו, הספר הכי חשוב שעבדתי איתו היה זה – לוח של מאה שנה. וכאן ציינתי כל-מיני מאורעות, מתי התחוללה הפיכת הבעת' בסוריה, מתי הודיעו על הארכת השירות הצבאי, וכאן כניסתו של גבירץ, זה הגיבור. ואחרי שבניתי לי את לוח-הזמנים, הלכתי אל העיתונות.